

İslamda məhəbbət mexanizmi

Vəfadar İsmayılov¹

Abstrakt

İslam nöqteyi-nəzərindən insan cəmiyyətinin formalaşmasında əsas rolu məhəbbət, sevgi, dostluq oynayır. Hədisləri də gözdən keçirdikdə, camaatın bir-birinə məhəbbəti sayəsində yaranan toplumun İslamda arzuolunan insan cəmiyyəti olduğu məlum olur. İslam dini elə bir cəmiyyət qurmaq istəyir ki, orada bütün insanlar bir-birini qardaş sayır və fədakarlıq həddində qarşılıqlı məhəbbət bəsləyirlər. Səbəbi isə bəsidir; istənilən insan cəmiyyətinin formalaşdırılmasında məhəbbət kimi effektiv mexanizm yoxdur.

Açar kəlmələr: İslam, Quran, insan, əxlaq, irfan, məhəbbət

Giriş

İslam insanın təkamül proqramıdır və bu proqramın əsas ünsürünü məhəbbət təşkil edir. İnsan rəftarında ən təsirli amillərdən biri də məhəbbətdir. Belə ki, insan sevdiyinə tabe olur. Məhəbbət bilmək və tanımaq sayəsində qazanılır. Ona görə də, tanımaq məhəbbət, məhəbbət isə itaət gətirir. İnsan cəmiyyətinin tərəqqisi üçün İslamın nəzərdə tutduğu bu proqramın gerçəkləşməsində məhəbbət ünsürü o qədər təsirlidir ki,

¹ - İslam araşdırmaları fakültəsinin məzununu, Hikmət və Dinlərarası Araşdırma İnstitutu, Əl-Mustafa Beynəlxalq Virtual Universiteti, İran, Qum

İmam Baqir (ə) İslam dinini məhəbbətlə eyniləşdirir və buyurur: “Din məhəbbətdən başqa bir şeydirmi?”¹ Quranın insanlara tanıtdırdığı Allah insanlara qarşı olduqca mehribandır, onları sevir. “Hud” surəsinin 90-cı ayəsində Allah-taala buyurur:

“Rəbbinizdən bağışlanmaq diləyin, sonra (saleh əməllərlə) Ona tərəf qayıdın. Həqiqətən mənim Rəbbim mehriban və (tövbəkar bəndələrini) sevəndir”. İnsan, yaradılışdan camal və kamal aşığıdır. O, gözəllik və yaxşılıqları sevir, pislik və çirkinliklərə nifrət edir. Allah-taalanın müqəddəs zəti kamal, camal, elm, həyat, qüdrət, rəhmət, bir sözlə bütün kamil sifətlərin özü – eyni olduğu üçün bütün sevgilərin başlanğıcı Allah sevgisidir. Hər kim gözəllik və kamal aşığıdır, onu sevir.

Allah, peyğəmbərlər, imamlar, övliyələr, möminlər, ata-anaya məhəbbət bəsləmək mərifətdən qaynaqlanır. İnsanın mərifəti artdıqca, onun məhəbbət və sevgisi də artmağa başlayır. Bundan əlavə, insan dünyada nəyə məhəbbət göstərsə, axirətdə onunla məşhur olacaq. Əgər insanın məhəbbəti Allaha xatir olmasa, Allahın rəhmətindən uzaqlaşacaq, hətta Allahın insanla düşmənçiliyi ilə nəticələnəcək. Allah hansısa bir bəndəsini sevmiş olsa, onu övliyə və mələklərinə, yer və göy əhlinə tanıtdırır ki, onlar da həmin bəndəyə məhəbbət bəsləsinlər. Məhəbbət əsən küləyə bənzəyir və o, nəyin üstündən əssə, ona həyat bəxş edir. Əgər məhəbbət Allaha qarşı olarsa, bəndəni Allahın razılığı və istəyinə qul edir, bəndəlik çərçivəsinə salır və bu halda heç bir şey insanı Allaha itaətdən saxlaya bilməz. Mövzumuz daha da aydınlaşsın deyə ilk öncə məhəbbət

termininin lüğət və terminologiyadakı mənası ilə tanış olacaq, sonra isə ariflərin baxışını nəzərinizə çatdıracayıq. Məhəbbətin lüğətdə mənası “Məhəbbət”, “hübb” sözündən götürülmüşdür, mənası isə dostluq, mehribanlıq və qəlbi bağlılıqdır. 2 Məhəbbətin terminoloji tərifı “İnsanın ləzzət apardığı bir şeyə meyil etməsi məhəbbət adlanır”.3 İzah: Məhəbbət insanın ləzzət, mənfəət və ya kamal güman etdiyi bir şeyə meyl etməsidir. Həqiqi məhəbbət təslim olmaqdır. İrfan məktəbində məhəbbət və eşqin mənası Ariflər insanda olan məhəbbət və eşq hissınə böyük əhəmiyyət verirlər. Onların nəzərinə, eşq bütün varlıqlarda mövcuddur. O cümlədən, hava, torpaq, od, külək və atom zərrəciklərində belə, eşq cərəyanı mövcuddur. “Səhifeyi-Səccadiyyə” bu mövzunu belə izah edir: “Allah-taala aləmi heçdən (heç bir nümunəsi olmadan) yaratdı. Sonra isə onu özünün eşq və məhəbbət yoluna yönəldərək həyat bəxş etdi.” Ariflərin açıqlaması: “Dərdli olmaq insan xüsusiyyətlərindəndir. Onu mələklərdən üstün edən məhz bu xüsusiyyətdir. Çünki bu xislət mələklərdə yoxdur. Onların nəzərinə, bu, həmin “Allahaxtarma” dəridir. İnsan Allah tərəfindən göndərilmiş və dünyada qərar tuta bilməyən bir varlıqdır. Bu da onu dünyada qurbət hissi keçirməyə məcbur edir. Onun gözündə dünya və onun üzərindəki bütün varlıqlar fani görünür. Ona görə də heç bir şeyə ürək bağlaya bilmir. Amma bununla belə, o, əbədiyyətə qovuşmaq düşüncəsi ilə yaşayır. Bu da onun dərd əhli olmasına səbəb olur.” Hindistan meşələrindən gətirilib qəfəsə salınmış tutuquşu misalı bunun bariz nümunələrindəndir. Quş hər an qəfəsdən

canını qurtarıb öz vətəninə qayıtmaq fikri ilə yaşayır. Bəli, o, narahatdır, öz doğma yurduna qayıtmaq istəyir. Buna onun haqqı da var!... İnsanın dərdi ancaq və ancaq Allah dərdidir. O, bunu düzgün başa düşsə, ibadətləri Əmirəl-möminin Əlinin (ə) aşiqcəsinə etdiyi ibadətlər kimi olacaqdır. Qurani-kərim bu barədə “Rəd” surəsi 28-ci ayədə buyurur:

“...Bilin ki, qəlblər yalnız Allahı zikr etməklə aramlıq tapar!” Məhəbbət Quranda Quran ayələri, hədis və əqli dəlillərə əsasən, İslam mədəniyyətində ali dəyərlərdən biri və Allah-taalaya yaxınlaşmaqda ən başlıca amil ona məhəbbətdir.

Allah-taala Quranda insanları dəfələrlə müxtəlif sifətlərlə öz diqqət və məhəbbəti mərkəzində yerləşdirmiş və aşkarcasına öz məhəbbət və sevgisini nişan verən sözlərlə onu bəyan etmişdir. 1. Səbir edənlər: “...Allah səbirliləri sevir”. (“Ali-İmran” surəsi, ayə 146) 2. Təqvalılar: “...Allah təqvalıları sevir”. (“Ali-İmran” surəsi, ayə 76) 3. Təvəkkül edənlər: “...Allah təvəkkül edənləri sevir”. (“Ali-İmran” surəsi, ayə 159) 4. Tövbəkarlar: “...Allah tövbəkarları sevir və pakları (da) sevir”. (“Bəqərə” surəsi, ayə 222) 5. Yaxşılar: “...Allah yaxşı iş görənləri sevir”. (“Bəqərə” surəsi, ayə 195) 6. Mücahidlər: “Allah o kəsləri sevir ki, onun yolunda vuruşurlar...”. (“Səff” surəsi, ayə 4) 7. Ədalət icraçıları: “...Allah ədalətliləri sevir”. (“Maidə” surəsi, ayə 42) Bunlar Allahın məhəbbətini qazanan və Allahın sevdiyi insan dəstələridir. Allahın bəndəsinə məhəbbətinin həqiqi mənası belədir: Allah-taala onun qəlbi üzərindən pərdələri, hicabları qaldırır ki, qəlb və bəsirət gözü ilə onu görsün və ali

məqama – Allaha yaxınlıq məqamına çatması üçün ona qüvvət verir. Allahın bəndəsinə olan bu iradəsi ona məhəbbətinin göstəricisidir.

Məhəbbətin mənası

Mövzumuz daha da aydınlaşsın deyə ilk öncə məhəbbət termininin lüğət və terminologiyadakı mənası ilə tanış olacaq, sonra isə ariflərin baxışını nəzərinizə çatdıracağımız.

Məhəbbətin lüğətdə mənası

“Məhəbbət”, “hübb” sözündən götürülmüşdür, mənası isə dostluq, mehribanlıq və qəlbi bağlılıqdır.

Məhəbbətin terminoloji tərif

“İnsanın ləzzət apardığı bir şeyə meyl etməsi məhəbbət adlanır”.

İzah: Məhəbbət insanın ləzzət, mənəfəət və ya kamal güman etdiyi bir şeyə meyl etməsidir. Həqiqi məhəbbət təslim olmaqdır.

İrfan məktəbində məhəbbət və eşqin mənası

Ariflər insanda olan məhəbbət və eşq hissəsinə böyük əhəmiyyət verirlər. Onların nəzərinə, eşq bütün varlıqlarda mövcuddur. O cümlədən, hava, torpaq, od, külək və atom zərrəciklərində belə, eşq cərəyanı mövcuddur. “Səhifeyi-Səccadiyyə” bu mövzunu belə izah edir:

“Allah-taala aləmi heçdən (heç bir nümunəsi olmadan) yaratdı. Sonra isə onu özünün eşq və məhəbbət yoluna yönəldərək həyat bəxş etdi.”

Ariflərin açıqlaması: “Dərdli olmaq insan xüsusiyyətlərindəndir. Onu mələklərdən üstün edən məhz bu xüsusiyyətdir. Çünki bu xislət mələklərdə yoxdur. Onların nəzərinə, bu, həmin “Allahaxtarma” dəridir. İnsan Allah tərəfindən göndərilmiş və dünyada qərar tuta bilməyən bir varlıqdır. Bu da onu dünyada qübbət hissi keçirməyə məcbur edir. Onun gözündə dünya və onun üzərindəki bütün varlıqlar fani görünür. Ona görə də heç bir şeyə ürək bağlaya bilmir. Amma bununla belə, o, əbədiyyətə qovuşmaq düşüncəsi ilə yaşayır. Bu da onun dərd əhli olmasına səbəb olur.”

Hindistan meşələrindən gətirilib qəfəsə salınmış tutuquşu misalı bunun bariz nümunələrindəndir. Quş hər an qəfəsdən canını qurtarıb öz vətəninə qayıtmaq fikri ilə yaşayır. Bəli, o, narahatdır, öz doğma yurduna qayıtmaq istəyir. Buna onun haqqı da var!...

İnsanın dərdi ancaq və ancaq Allah dəridir. O, bunu düzgün başa düşsə, ibadətləri Əmirəl-möminin Əlinin (ə) aşiqcəsinə etdiyi ibadətlər kimi olacaqdır.

Qurani-kərim bu barədə “Rəd” surəsi 28-ci ayədə buyurur:

“...Bilin ki, qəlblər yalnız Allahı zikr etməklə aramlıq tapar!”

Allaha məhəbbət

Allah-təala Həzrət İbrahimi(ə) bir neçə xüsusiyyətinə görə Özünə dost, xəlil seçmişdir. O səbəblərdən biri də həzrət İbrahim(ə)-ın Allaha

məhəbbəti olması idi. Həzrət İbrahim(ə) qəlbində Allaha olan məhəbbəti hər şeydən artıq idi. Həzrət İbrahim(ə) çox işgüzar və çoxlu mal-dövlət sahibi idi. Allah-təala ona həddən artıq mal-dövlət əta etmişdir. Mələklər Allaha dedilər: İlahi, Sən İbrahimə(ə) çox mal dövlət verdiyinə görə o sənə ibadət və zikr edir. Allah-təala mələklərə sübut etmək istədi ki, əgər bir insanın Allaha həqiqi məhəbbəti varsa o məhəbbət heç vaxt onun qəlbindən çıxmaz.

Həzrət İbrahimin(ə) qəlbi Allah məhəbbəti ilə dolu idi və Allaha da ona görə zikr və ibadət edirdi. O Allahı verdiyi mal-dövlətə görə yox, bəlkə Ona olan məhəbbətinə görə zikr edirdi. Bu məhəbbətin əlaməti də belədir ki, əgər insan mal-dövlətini Allah yolunda verməyi bacarsa deməli qəlbində Allaha həqiqi məhəbbət vardır.

Allah təala mələklərə həzrət İbrahimi(ə) imtahan etməyi əmr etdi. Bir gün həzrət İbrahim(ə) çöldə qoyun otararkən həzrət Cəbrail(ə) insan cildinə girib onun yolu üstə əyləşdi və Allaha zikr etməyə başladı. Həzrət İbrahim(ə) ona yaxınlaşdıqda Cəbrail(ə) dedi: “Sübbuhun Quddus” “Allah pak və münəzzəhdir.” Həzrət İbrahim(ə) ona yaxınlaşıb soruşdu: Sən kimsən? Cəbrail(ə) dedi: Allah bəndəsi. Həzrət İbrahim(ə) dedi: Sənə o sözləri kim öyrədib? Cəbrail(ə) dedi: Öyrənmişəm. Həzrət İbrahim(ə) dedi: O sözlər mənim məşuqumun adlarıdır. Olarmı onları bir də təkrar edəsən? Cəbrail(ə) dedi: Qoyunlarının üçdə bir hissəsini mənə ver deyim. Həzrət İbrahim(ə) dedi: Qoyunların üçdə birini götür. Lakin o sözləri bir də təkrar et. Cəbrail(ə) Qoyunların üçdə birini alıb bir dəfə də “Sübbuhun

Quddus” dedi: Həzrət İbrahim(ə) dedi: O sözləri bir də təkrar edə bilərsənmi? Cəbrail(ə) dedi: Qoyunlarının yarsını mənə ver deyim. Həzrət İbrahim(ə) qoyunların yarsını ona verdi. Cəbrail(ə) O sözləri bir də təkrar etdi. Həzrət İbrahim(ə) dedi: Olarmı bir də təkrar edəsən? Cəbrail(ə) dedi: Yox. Qoyunların hamısını mənə versən deyərəm. Həzrət İbrahim(ə): Qoyunların hamısı sənin olsun lakin o sözləri bir də təkrar et.

Həzrət Cəbrail dedi: İbrahim, həqiqətən sən Allahın dostu olmağa layiqsən. Ona görə də Allah səni özünə xəlil etdi. Çünki mən insanlar arasında çox gəzmişəm və Allah onların hamısını bizə tanıtdırıb. Lakin insanlar içində sən kimi Allahın zikrinə bütün mal-dövlətini qurban verən ikinci bir şəxs görməmişəm.

Hədislərdən belə məlum olur ki, həzrət İbrahim(ə) Allaha olan məhəbbətinə görə bütün mal-dövlətindən keçməyə hazır idi. Onun Allaha olan məhəbbəti öz həyatı işlərinin ən önəmlisi idi.

Mələklər Allah tərəfindən həzrət İbrahim(ə)-a İsmayıl və İshaqın dünyaya gəlməsi müjdəsilə onun evinə qonaq gəldilər. Onlar əvvəl həzrət İbrahim(ə)-ı imtahan etmək istədilər. İnsan cildində onun evinə qonaq gəldilər. Həzrət İbrahim(ə) onları tanımadı. Onlar üçün heyvan kəsərək yaxşı bir süfrə hazırladı və qonaqları süfrəyə dəvət etdi. Lakin mələklər dedilər: Biz bu qonaqlığın qiymətini bilməsək bu yeməklərdən yeməyəcəyik. Gərək əvvəl bu qonaqlığın qiymətini bizə deyəsən. Həzrət İbrahim(ə) dedi: Bu qonaqlığın qiyməti odur ki, yeməyə başlarkən bismillah, qurtardıqda isə əlhəmdulillah deməlisiz. Həzrət Cəbrail orada

da yenə həmin sözləri təkrar edərək buyurdu: İbrahim, həqiqətən sən Allahın dostu olmağa layiqsən. Ona görə də Allah səni özünə xəlil etdi. Buna əsasən də Allaha iman gətirib Onun yolunda öz mallarından və canlarından keçən şəxsləri “Bəqərə” surəsinin 165-ci ayəsində tərif edərək belə buyurur:

...وَالَّذِينَ آمَنُوا أَشَدُّ حُبًّا لِلَّهِ...

“Halbu ki, iman gətirənlərin Allaha məhəbbəti daha da qüvvətlidir.”

Yəni iman gətirənlərin ən yüksəyi qəlblərində Allaha məhəbbəti olan kəslərdir. Belə insanlar Allahın məhəbbətinə görə haram yeməkdən çəkinər və həyatda qayda-qanunla yaşayar.

لا يمحض رجل الإيمان بالله حتى يكون الله أحب إليه من نفسه و أبيه و امه و (ع) قال الصادق ولده و اهله و ماله و من الناس كلهم

İmam Sadiq(ə) buyurur: Bir insanın imanı Allah ona canından, ata anasından, övladlarından, ailəsindən və bütün insanlardanyaxın olmasa, xalis (kamil) olmaz.¹

Ümumiyyətlə qəlbində Allaha məhəbbət olan şəxs həmişə mallarını, canlarını Allah yolunda qurban verməyə hazırdılar. Onlar Allaha xatir bir iş gördükdə onlara ziyan yetəcəyindən qorxmurlar. Çünki onlar təmiz qəlblə eşq meydanına girmişlər və hər şeyi Allaha qurban verməyə hazırdılar.

Lakin bəzi insanlar isə Allahı, Quranı və dinin məsləhətlərini kənara qoyaraq başqalarının və ya öz məsləhətləri ilə hərəkət edirlər. Belə

insanların qəlbində heç vaxt Allaha məhəbbət olmaz. Çünki onlar Allahın na qayda-qanununa nə də dinin məsləhətlərinə əməl etmirlər.

احبوا الله من كل قلوبكم: (ص) قال رسول الله

Həzrət Peyğəmbər(s) buyurur: “Allahı bütün qəlbinizlə sevin!” 1

Yəni ürəyinizdə Allahdan başqasının məhəbbəti olmasın.

Zəkəriyyə həmişə həzrət Məryəmin otağına daxil olarkən onun yanında cür-bəcür meyvələrin olmasını müşahidə edərdi. Dəfələrlə onun otağına daxil olarkən yay vaxtı qış meyvələri, qış vaxtı yay meyvələri olduğunu görmüşdü. O həzrət Məryəmdən onun üçün meyvələrin haradan gəldiyini soruşduqda Məryəm belə cavab verərdi: bunları Allah mənim üçün göndərmişdir.

Həzrət Məryəmin Allaha məhəbbəti çox olduğundan Allah onun üçün cənnətdən cür-bəcür meyvələr göndərirdi. Allah təala bu mətləbi “Ali-İmran” surəsinin 37-ci ayəsində vurğulamışdır.

فَتَقَبَّلَهَا رَبُّهَا بِقَبُولٍ حَسَنٍ وَأَنْبَتَهَا نَبَاتًا حَسَنًا وَكَفَّلَهَا زَكَرِيَّا كُلَّمَا دَخَلَ عَلَيْهَا زَكَرِيَّا الْمِحْرَابَ وَجَدَ عِنْدَهَا رِزْقًا قَالَ يَا مَرْيَمُ أَنَّى لَكِ هَذَا قَالَتْ هُوَ مِنْ عِنْدِ اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يَرْزُقُ مَنْ يَشَاءُ بِغَيْرِ حِسَابٍ

“Belə olduqda, Rəbbi (Məryəmi) yaxşı qəbul etdi, onu gözəl bir fidan kimi böyütdü və Zəkəriyyaya tapşırırdı. Zəkəriyyə hər dəfə (Məryəmin) ibadət etdiyi mehraba girdikdə, onun yanında bir ruzi olduğunu görərdi. (Zəkəriyyə:) “Ya Məryəm, bunlar sənin üçün haradandır?” dedikdə, o: “Allah tərəfindəndir!” deyə cavab verərdi. Həqiqətən, Allah istədiyi şəxsə hədsiz ruzi verir!

Həzrət Məryəm İsa(ə)-ı dünyaya gətirdikdən sonra, zəifləyib, haldan düşdü. Allah-təala onun üçün cənnətdən bir xurma ağacı nazil etdi və buyurdu: “Ya Məryəm! Dur ağacdən meyvələrdən də ye! Məryəm dedi: İlahi, İsa(ə) dünyaya gəlməzdən əvvəl Sən meyvələri mənim qarşıma göndərərdin. Lakin İsa(ə) dünyaya gəldikdən sonra mənə bu zəhməti verməyin səbəbi nədir?

Allah-təala buyurdu: “Ey Məryəm! Nə qədər ki, İsa(ə) dünyaya gəlməmişdi sən qəlbində tamamilə Mənim məhəbbətim var idi. Lakin İsa(ə) dünyaya gəldikdən sonra sən Mənə olan məhəbbətin azaldı və qəlbində İsa(ə)-ın məhəbbəti yer tutdu. Ona görə də Mən sənə bu kimi zəhmətləri verirəm.

İnsan gərək Allaha qarşı məhəbbətini çoxaltsın. Hədislərdə vardır ki, hər kəs bilmək istəsə ki, Allah onu nə qədər istəyir və Allah yanında nə qədər qiyməti olduğunu bilmək istəsə, baxıb görsün ki, özü Allahı nə qədər istəyir və Allaha nə qədər qiymət qoyur.

Həzrət Musa(ə) Allaha xitab etdi: İlahi, mən sənə qarşı öz məhəbbətimi xalis etmişəm və səndən başqa heç kəsin məhəbbətini qəlbimə girməyə icazə verməmişəm. Allah-təala buyurdu: “Ey Musa! Çarıqlarını çıxart! Sən müqəddəs bir məkandasın!”

Bu ayədə “çarıqlarını çıxart” sözünün mənası hədislərdə belə gəlmişdir. “Ey Musa! Qəlbindən övladının, dünyanın və s. məhəbbətlərini çıxart”

İnsan əgər Allahın məhəbbətini qazanmaq naminə dünyanın, övladın, mal-dövlətin və s. məhəbbətini qəlbindən çıxara bilərsə, demək Allahın məhəbbətini qazanmış olar.

Ümumiyyətlə qəlb elə bir yerdir ki, insan gərək ora Allahdan başqasına girməyə qoymasın.

İmam Sadiq(ə) buyurur: Qəlb Allahın evidir. Ora Allahdan başqasına yol verməyin.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu o demək deyil ki, insan mal-dövlətə, övlada, ata anaya məhəbbət bəsləməməlidir. İnsan əgər mal-dövlətini qoruyursa, ata anasını sevirsə, övladına məhəbbət bəsləyirsə, bunların hamısı Allaha xatir olmalıdır.

İman və elm

Bu bəhisdə imanla elmin bir-birindən fərqləndiyini bilmək lazımdır. Elm təcrübə və isbatın nəticəsidir. Bu iki amil təsəvvür və təfəkkürdən irəli gəlir, lakin iman və inam ürfani vicdan, ilahi fitrət qarşısında özünü ayıltmaqdır. Başqa ifadə ilə desək, elm kəsb olunan və dərk edilən bir məfhumdur. İman isə ülvî parıltı, vicdan harayına cavabdır.

Elmlər adətən təsəvvür, təfəkkür və müəyyən bir reaksiyadan doğur.

İman isə vicdana inam və tapınmaqdır. Başqa sözlə desək, elm təcrübə, təhqiqat, məfhum, bilik toplusudur, lakin iman müqəddəs varlığa qarşı bağlılıq, təzim və sitayiş hissidir. Elmə aid olan şeylər insan qəzəbinə və nifrətinə səbəb ola bilər, amma iman həmişə qəlblərdə məhəbbət, sevgi

yaradır. O yerdə ki iman mövcuddur, orada təvazökarlıq, təzim, sitayiş də olur. Məsələn, Allaha iman fitri ehtiyac və heç nəyə təmənnası olmayan Tanrıya bağlılıq, böyük əzəmət, rəhmət, sonsuz qüdrət qarşısında acizlik və kiçiklik hissidir.

Quran təbiri ilə desək, iman fitrət harayına cavab və əhd-peymanın yenidən təzələnməsidir: "Allahın fitri olaraq insanlara verdiyi din" («Rum», 30)

"Xatırla ki, bir zaman Rəbbin Adəm oğullarının bellərindən (gələcək) nəsillərini çıxardıb onları özlərinə (bir-birinə) şahid tutaraq: "Mən sizin Rəbbiniz deyiləmmi?"- soruşmuş, onlar da: "Bəli, Rəbbimizsən!"-deyə cavab vermişdilər." («Əraf», 172)

Sonra ayənin ardında buyurur ki, bu bildiriş və şəhadət onun üçündür ki, «Qiyamət günü "Biz bu məsələdən xəbərdar deyildik,"-deyə bəhanə gətirməyəsınız».

Deməli, iman fitrətin ehtiyacına qarşı əhdin təzələnməsi və təkididir. Burada əhd-peyman dedikdə imanın nəzərdə tutulması ehtimal olunur, amma elm alim və məlum (öyrənilən şey) arasında bir növ zehni və fikri əlaqədir. İman kəlməsində isə Allah qarşısında sitayiş, təzim və təvazökarlıq hissi ehtiva olunur, lakin elmdə bu, tələb edilmir, çünki elm alimin nəzərində xoşagəlməyən məchulların kəşfi və ixtirası üçün bir vasitədir. Elm imanla həmişə birgə deyildir. Ona görə də Qurani-Kərimdə buyurulur: "(Möcüzələrimizin) həqiqiliyinə daxilən möhkəm əmin olduqları halda, haqsız yerə və təkəbbür üzündən onları inkar

etdilər." («Nəml», 14)

Buna görə də Allah Təala Quranda insanlara "Ey bilənlər" kimi yox, "Ey iman gətirənlər" kimi xitab edir, yəni bilib iman gətirməyənlər yox, iman gətirən şəxslər.

Başqa bir tərəfdən də iman həmişə arxayınlıq və xəticəmliliklə birgədir, ancaq elmin bəzən iztirab və nigarançılığa səbəb olması da mümkündür. Allah Təala möminlər barədə buyurur: "O kəslər ki, Allahı zikr etməklə ürəkləri rahat olduğu halda iman gətirmişlər. Bilin ki, qəlblər yalnız Allahı zikr etməklə aram tapar!" («Rəd», 28)

Elm imanın tamamlayıcısı kimi

Elm bir çox hallarda imanın müqəddiməsi və tamamlayıcısıdır. Buna görə də Qurani-Kərimdə elm təriflənmiş və adı imanla yanaşı çəkilmişdir: "Allah da sizdən iman gətirənlərin və (xüsusilə) elm bəxş edilmiş kimsələrin dərəcələrini ucaltsın" («Mücadələ», 11)

Bu mərhələləri tamamlamaqla məlum olur ki, elm və iman iki ifadədən əmələ gəlmişdir. Əgər iman eşq və ürfan ifadəsindəndir desək, doğru söyləmiş olarıq. Buna görə də «Kümeyl» duasında oxuyuruq: "İlahi! Məni əfv et. Ey mənim Mövlam, ey mənim Rəbbim, Sənin əzabına səbir edəmə, amma fəraqına necə səbir edirəm?"

Bu aşiqin məşuqu ilə münacatıdır. Buna görə də harada imandan söz açılırsa, məhəbbət və eşq məsələsi də ortaya çıxır.

Allah Təala iman əhlini vəsf edərək buyurur: "Peyğəmbərə nazil olanı dinlədikləri zaman haqqı bildikləri üçün onların gözlərinin yaşla dolduğunu görürsən. Onlar deyirlər: "Ey Rəbbimiz! Biz iman gətirdik, bizi (haqqa) şahid olanlarla bir yerdə yaz." («Maidə», 83)

İman mayasız və özülsüz olsa da, məhəbbət və eşqlə doludur. Hətta bütperəstlər öz bütlərinə məhəbbət bəsləyərək onlara təzim, sitayiş və ibadət edirdilər. Qurani-Kərimdə bu barədə buyurulur: "İnsanların içərisində Allahdan qeyrilərini (Allaha) şərik qoşub, onları Allahı sevən kimi sevənlər də vardır, halbuki iman gətirənlərin Allaha məhəbbəti daha qüvvətlidir. Əgər (özlərinə) zülm edənlərin vaxtında görəcəkləri əzabdan xəbərləri olsaydı, onlar bütün (qüvvət) qüdrətin Allaha məxsus olduğunu və Allahın əzabının şiddətli olacağını bilərdilər." («Bəqərə»-165)

İkitərəfli əlaqə

Dinsiz və qafil şəxslərdən bəzisi belə hesab edirlər ki, Allaha olan iman və sitayiş bir növ insanların Allahla birtərəfli əlaqəsidir. Bu səhv düşüncə vasitəsilə imandan uzaqlaşmaq üçün bəhanə gətirirlər, lakin bu, cahilanə və qərəzli bir düşüncədir, çünki iman Yaradanla yaradılmış arasında qarşılıqlı sıx əlaqədir. Bu əlaqə təbii həqiqət əsəsindədir. Bu əlaqədə hər iki tərəfin cazibə və marağı vardır, yəni Allah Təala bəndələrini sevdiyindən bütün bu nemətləri onların ixtiyarına vermişdir.

Əlbəttə, Tanrı təqvalı, əməlisaleh və qəlbi pak möminləri daha çox sevərək buyurur: "Həqiqətən, Allah təqvalıları sevir." («Ali-İmran», 76)
"Yaxşılıq edin, həqiqətən, Allah yaxşılıq edənləri sevir." («Bəqərə», 195)

"Allah pak olanları sevir." («Tövbə», 108)

«Ey iman gətirənlər! Sizdən hər kəs dinindən dönsə, (bilsin ki,) Allah (onun yerinə) elə bir tayfa gətirər ki, (Allah) onları, onlar da (Allahı) sevlər. Onlar möminlərə qarşı mülayim, kafirlərə qarşı isə sərt olar, Allah yolunda vuruşar və heç kəsin tənəsindən qorxmazlar. Bu, Allahın lütfüdür. Onu istədiyinə verər. Allah (lütfü ilə) genişdir, (O, hər şeyi) biləndir». («Maidə», 54)

Bu ayədə söhbət ikitərəfli, qarşılıqlı dostluqdan gedir. Bu dostluq Allah və onun bəndələri tərəfindən təzahür olunur. Bu özü ona sübutdur ki, həqiqi iman qarşılıqlı əlaqə və birləşmədir. Başqa sözlə, həqiqi iman Xaliq və məxluq arasındakı qarşılıqlı sevgidir. Qurani-Kərimdə Allahı "mömin" sifəti ilə vəsf edərkən bu qarşılıqlı əlaqəyə işarə edilərək buyurulur: "O, özündən başqa heç bir Tanrı (Məbud) olmayan, (bütün məxluqatın) ixtiyar sahibi, müqəddəs (pak) olan, mömin, (hər şeydən) göz-qulaq olub (bəndələrini) qoruyan, yenilməz qüdrət (qüvvət) sahibi, (hamını istədiyi hər hansı bir şeyə) məcbur etməyə qadir olan, (hər şeydən) böyük, (hər şeyin fəvqündə) olan Allahdır. Allah (müşriklərin) Ona qoşduqlarından (şəriklərdən) ucadır." («Həşr», 23)

Təfsirçilər "mömin" kəlməsini təfsir edərkən bir neçə fikir irəli

sürmüşlər: [7]

1. O kəs ki, bəndələrinə əmin-amanlıq bəxş edir.
2. Bəndələri onun zülmündən və əzabından amandadırlar. (Heç kimə zülm etmir.)
3. Hamıdan qabaq öz yeganəliyinə imanı vardır, hamıdan qabaq öz tövhid və təkliyinə şəhadət verir:

«Allah özündən başqa heç bir Tanrı olmadığına şahiddir. Mələklər və elm sahibləri də haqqa, ədalətə boyun əyərək (haqqa tapınaraq) o qüvvət, hikmət sahibindən başqa ibadətə layiq heç bir varlıq olmadığına şəhadət verdilər». («Ali İmran», 18)

Təvəlla və Təbərri

Təvəlla və təbərri İslam dininin fəruidin [8] bölməsinə aid olan hissələrdir. Elə buna görə də insan yaxşılıqlar və yaxşılıqları sevib, pislər və pisliklərlə mübarizə aparmalıdır. Odur ki, Allah Təala Peyğəmbərin (s) həqiqi ardıcıllarını vəsf edərək buyurur: "Mühəmməd (s) Allahın peyğəmbəridir. Onunla birlikdə olanlar (möminlər) kafirlərə qarşı sərt, bir-birinə (öz aralarında) isə mərhəmətlidirlər." («Fəth», 29)

"(Ey peyğəmbər!) Allaha və axirət gününə inanan heç bir tayfanın Allah və Onun peyğəmbərinə qarşı çıxanlarla – öz ataları, oğulları, qardaşları, yaxın qohumları olsalar belə, dostluq etdiyini görməzsən. Onlar elə kimsələrdir ki, Tanrı onların qəlblərinə iman yazmış və öz

dərgahında onlara ruh (güc) vermişdir (iman, hidayət nuru əta etmişdir.)" («Mücadələ», 22)

«Ey iman gətirənlər! Nə mənim düşmənimi, nə də özünüzün düşməni dost tutun! Onlar (kafirələr) sizə gələn haqqı (Quranı, Həzrət Mühəmmədi(s)) inkar etdikləri halda, siz onlarla dostluq edirsiniz (mehribanlıq göstərirsiniz)». («Mümtəhinə», 1)

Buna görə də bu məsuliyyəti öhdəsinə götürmüş möminlərdə həm ehtiram göstərmək, həm də etiraz etmək xüsusiyyəti olmalıdır. Həminin yanında hörmətli və mehriban olmaq istəyənlər isə münafıqlardır. Bu barədə rəvayətlərdə də təkid olunur. Rəvayətə görə Peyğəmbər(s) səhabələrdən birinə buyurur: «Ey Allahın bəndəsi! Öz dostluq və düşmənçiliyini Allah üçün, onun yolunda et! Dostluq və düşmənçiliyin bu yolda olmalıdır, çünki başqa bir yolla Allah dərgahına yetişmək və imanın şirinliyini dadmaq olmaz. Bu gün nəzərlərin çoxu dünyəvi məqsədlər üzərində yaranmış dostluq və düşmənçiliklərə yönəlmişdir. Bu xırdalıqların Allah yanında heç bir dəyəri yoxdur». Həmin səhabə soruşdu: «Necə başa düşək ki, dostluğumuz və düşmənçiliyimiz Allah üçündür? Haradan bilək ki, Allahın dostu kim, düşməni kimdir? Əgər biz də bunu bilsək, onun dostu ilə dost, düşməni ilə düşmən olarıq?». Peyğəmbər(s) Həzrət Əliyə(ə) işarə edərək buyurdu: "Bunun dostu Allahın dostu, düşməni isə Allahın düşmənidir. Ona görə də atanın və övladının qatili olsa da, onun dostu ilə dost, atan və övladın olsa da, onun düşməni ilə düşmən ol." [9]

Təvəlla və təbərri o qədər əhəmiyyətli ki, bəzi hədislərdə imanın ən əsas hissəsi hesab olunmuşdur. [10]

Mədinə müsəlmanlarının Qurani-Kərimdə həmişə təriflənən xüsusiyyətlərindən biri də budur ki, onlar mühacirləri imanlarına görə sevib, bu yolda onlardan heç bir şey əsirgəməyərək öz evlərini açıq ürəklə, səmimiyyətlə mühacirlər üçün hazırlayıb, gülərüzlə qarşıladılar. Bu barədə Qurani-Kərimdə deyilir: "Onlardan (mühacirlərdən) əvvəl (Mədinədə) yurd salmış və (Peyğəmbərə(s) qəlbən) iman gətirmiş kimsələr (ənsarlar) öz yanlarına (şəhərlərinə) mühacirət edənləri sevir, onlara verilən qənimətə görə ürəklərində həsəd duymaz, özləri ehtiyac içində olsalar belə, onları özlərindən üstün tutarlar." («Həşr», 9)

Əgər dostluq və düşmənçilik Allaha xatir olmazsa, davamlı olmayıb əksinə çevriləcəkdir. Başa düşmək lazımdır ki, belə dostluqlar həmişəlik ziyana səbəb olur. Allah Təala bu haqda buyurur ki, onlar Qiyamət günü bir-birini lənətləyib düşmənçilik edərək təəssüflə deyərlər ki, kaş bu kəslə dost olmayaydıq: "Müttəqilər müstəsna olmaqla o gün dostlar bir-birinə düşmən kəsiləcəklər". («Zuxruf», 67)

"Vay halıma! Kaş filankəsi özümə dost etməyəydim." («Furqan», 28)

Ona görə də ey mömin bacı-qardaşım, çalış dostluq və düşmənçiliyin Allaha xatir olsun! Həmişə yaxşılar və yaxşılıqlarla dost ol, pislər və pisliliklərlə mübarizə apar və Allahdan belə istə: "İlahi, mənə bu dünyadan müsəlman aparıb, salehlərə qovuşdur".

Nəticə

İslam nöqteyi-nəzərindən insan cəmiyyətinin formalaşmasında əsas rolu məhəbbət, sevgi, dostluq oynayır. Hədisləri də gözdən keçirdikdə, camaatın bir-birinə məhəbbəti sayəsində yaranan toplumun İslamda arzuolunan insan cəmiyyəti olduğu məlum olur.

İslam dini elə bir cəmiyyət qurmaq istəyir ki, orada bütün insanlar bir-birini qardaş sayır və fədakarlıq həddində qarşılıqlı məhəbbət bəsləyirlər. Səbəbi isə bəsitdir; istənilən insan cəmiyyətinin formalaşdırılmasında məhəbbət kimi effektiv mexanizm yoxdur.

Digər tərəfdən İslam insanın təkamül proqramıdır və bu proqramın əsas ünsürünü məhəbbət təşkil edir.

İnsan rəftarında ən təsirli amillərdən biri də məhəbbətdir. Belə ki, insan sevdiiyə tabe olur. Məhəbbət bilmək və tanımaq sayəsində qazanılır. Ona görə də, tanımaq məhəbbət, məhəbbət isə itaət gətirir.

Ədəbiyyat

1- «Elamüd-din», Deyləmi, Beyrut, Darü-ehyaüt-tüрасil-ərəbi, 1399 hicri-qəməri, ikinci çap.

2- Əl-Müğni ən həmlil-əsfar, Əbül-fəzl Zeynuddin Əbdür-rəhim ibn Hüseyn Əraqi, tədqiq: Əbu Məhəmməd Əşrəf ibn Əbdül-məqsud, Riyaz, Məktəbtü-dari-Təbəriyyə, 1415 hicri-qəməri, birinci çap.

3- Əl-Kafi, Məhəmməd ibnYəqub Kuleyni Razi, tədqiq: Əli Əkbər Qəffari, Beyrut, Darüs-səb və Darüt-təarüf, 1401 hicri-qəməri, dördüncü çap.

- 4- «Nurus-səqəleyn» təfsiri, Beyrut, Darül-fıkr.
- 5- Misbahüş-şəriə və miftahül-həqiqə, İmam Sadiqə(əleyhis-səlam) nisbət verilib, şərh:Əbdür-rəzzaq Gilani, təshih: Cəlaləddin Mühəddis Ürməvi, Tehran, Nəşri Səduq, 1407 hicri-qəməri, üçüncü çap.
- 6- Məcməül-bəyan fi təfsiril-Quran, Fəzl ibn Həsən Təbrisi (Əminül-islam), (vəfat: 584 h. q.), Seyid Haşim Rəsuli Məhəllati və Seyid Fəzlüləh Yəzdi Təbatəbayi, Beyrut, Darül-mərifə, 1408 hicri-qəməri, ikinci çap.
- 7- Biharül-ənvar, Məhəmmədbaqr ibn Məhəmmədtəqi Məclisi(Əllamə Məclisi), Beyrut, Vəfa müəssisəsi, 1403 hicri-qəməri, ikinci çap.